

Rīgas Valsts 2. Ģimnāzija

**PIECĒLIES UN NOBALSO! KĀ ES VARU
VEICINĀT PILSONU LĪDZDALĪBU VĒLĒŠANĀS?**

Projekts EPVS ietvaros

Rīga 2023

IEVADS

Atklātas un godīgas vēlēšanas ar lielu dalībnieku skaitu ir stabils demokrātiskas sabiedrības pamats. Tās nepieciešamas, lai sadzīves un politiskajos procesos iesaistītu pēc iespējas plašāku iedzīvotāju apjomu un nodrošinātu apstākļus, kuros būtu iespējami mazāks neapmierināto skaits. Vēlēšanas tiešā veidā nodrošina cilvēku izvēles brīvību un tās apziņu, jo katram balstiesīgajam ir tiesības iestāties par tam svarīgajām vērtībām. Tomēr, neņemot vērā šī procesa nozīmi sabiedrības labklājībā, cilvēku interese tajā ir krietni zemāka, nekā tai būtu jābūt, sabiedrības vēlmes trūkums iesaistīties tās pilnveidošanā raisa bažas.

Pēdējās desmitgades laikā Latvijā tikusi konstatēta izteikti zema vēlētāju aktivitāte visu veidu vēlēšanās, 2019. Gada EP vēlēšanās piedalījās vien 33.5% Latvijas balstiesīgo, šis bija viens no zemākajiem rādītājiem visu dalībvalstu starpā.¹ Arī parlamentālo vēlēšanu statistika Latvijā ir procentuāli zemāka, nekā vairumā ES valstu. Plašsaziņu mediji šajā parādībā ir balstījuši neskaitāmus rakstus, jo problēma ir aktuāla un šķietami neuzlabojas, nereti virsrakstiem izceļot tieši rekordzemo dalībnieku skaitu. Īpaši savāda ir Rīgas domes vēlēšanu situācija. Balstoties uz CVK publiskotajiem datiem, 2020. Gada Rīgas domes ārkārtas vēlēšanās, kurās cilvēku interesei būtu bijis jābūt izteikti palielinātai Covid-19 pandēmijas raisīto problēmu dēļ, piedalījās vien 40% no visiem balstiesīgajiem. Tā ir zemākā aktivitāte vismaz 25 gadu laikā, senāki dati plašākai apskatei tiešsaistē nav pieejami.²

Rīgā un tās apkaimē dzīvo aptuveni puse visu Latvijas iedzīvotāju,³ taču Rīgas domes vēlēšanu problēmas risināšana ir svarīga ne vien pilsētas un pašvaldības, bet arī visas valsts mērogā, jo galvaspilsētā pieņemtie likumi un notiekošās pārmaiņas ietekmē arī visas pārējās valsts daļas. Nereti Rīgā pieņemtie lēmumi kalpo kā piemērs citu pilsētu pašvaldībām, tādēļ vēlēšanu aktivitātes veicināšana galvaspilsētā visticamāk sekmētu balstiesīgo motivāciju vēlēt arī visā valstī. Viens no izteiktākajiem Rīgas ietekmes gadījumiem bija 2021. gada vispārējās pašvaldību vēlēšanas, kurās piedalījās tikai 34% visu balstiesīgo.⁴ Eksperti uzskata, ka zemie rādītāji pamatojami ar Rīgas domes vēlēšanu vienlaicīgu nenotikšanu.

¹ <https://www.europarl.europa.eu/election-results-2019/ne> skat. 17.04.2023

² <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/rigas-domes-arkartas-velesanas--rekordzema-veletaju-aktivitate.a372342/> skat. 17.04.2023

³ https://www.geo.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/projekti/gzzf/Konferences/EGEA/Krisjane_Zira_Rigas_aglomeracija.pdf#page=10 skat. 17.04.2023

⁴ <https://lvportals.lv/norises/319331-rigas-domes-arkartas-velesanu-rezultati-nosutiti-cvk-2020> skat. 17.04.2023

Cilvēki esot bijuši daudz mazāk motivēti piedalīties, jo tieši galvaspilsētā pašvaldību vēlēšanas parasti ir emocijām bagātākās un aizraujošākās, kas kalpo kā dalības dzinējspēks citu pilsētu iedzīvotājiem.⁵

SKDS un citi pētījumu centri regulāri veic aptaujas, kuru mērķis ir noskaidrot sabiedrības viedokli par aktuālām tēmām. Vēlēšanu laikā gandrīz vienmēr tiek pētīta cilvēku aktivitāte tajās, īpaši zemas aktivitātes iemesli. Šie vairāku gadu laikā veiktie pētījumi ir snieguši datus, kurus analizējot, eksperti ir spējuši skaidrāk izprast cilvēku zemo aktivitāti. Galvenokārt balstiesīgajiem visās vecuma grupās ir raksturīga neizpratne par politiskajām partijām un kandidātiem, kas nereti pilnībā attur cilvēkus no piedalīšanās vēlēšanās. Cita ļoti aktuāla problēma ir sabiedrības neuzticība politiķiem, jo vairākkārt partiju priekšvēlēšanu solījumi nav tikuši izpildīti- cilvēki jūtas apkrāpti un zaudē savu uzticību ne tikai atsevišķiem politiķiem, bet visiem, kas kandidē. Tieši pēdējos gados aktuālāks, bet ne mazāk svarīgs faktors vēlēšanās bijusi Covid-19 pandēmija, vairākkārt aptaujātie esot minējuši nogurumu no tās kā iemeslu vēlēšanu ignorēšanai, sakot, ka vairs neesot spēka interesēties par politikas aktualitātēm. Balstiesīgajiem kopumā raksturīga arī kļūdaina savas balss uzskatīšana par mazvērtīgu- cilvēkiem ir tendence nepiedalīties, jo tie neredz savu individuālo balsi kā svarīgu lielā mēroga vēlēšanās, kurās piedalās tūkstošiem cilvēku.

Atturībai iemesli mēdz būt arī individuāli atsevišķām vecuma grupām. Ļoti aktuāla problēma, ko 2021. gadā konstatēja SKDS un LTV aptauja, vēl ir vēlēšanu iecirkņu nepieejamība cilvēkiem, kas tos nespēj apmeklēt veselības apsvērumu dēļ. Šo kā iemeslu galvenokārt min seniori virs 75 gadu vecumā. Jauniešiem vecumā no 18-25 gadiem piedalīties pašvaldību vēlēšanās traucē atrašanās ārpus attiecīgajām pašvaldībām, jo nereti tie studē ārpus deklarētās dzīvesvietas.⁶

⁵ <https://nra.lv/latvija/politika/349080-kapec-veletaju-aktivitate-pasvaldibu-velesanas-bija-tik-zema-komente-politiki.htm> skat. 17.04.2023

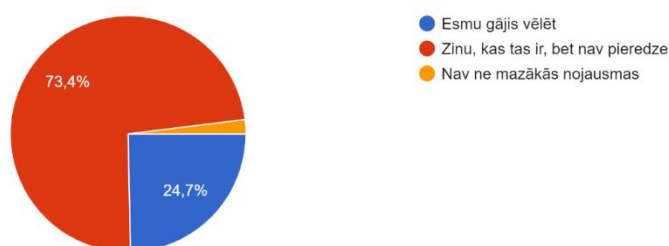
⁶ https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/aptauja-un-eksperti-par-zemo-aktivitati-vietvaru-velesanas--verojava-vispareja-apatija-pret-politiku.a409512/?utm_source=lsm&utm_medium=theme&utm_campaign=theme skat. 17.04.2023

CĒLOŅI

2022. gada oktobrī un novembrī tika ievākti dati par jauniešu domām, viedokļiem un atbildēm uz jautājumiem par vēlēšanu pieredzi un viedokļiem saistībā ar to rezultātiem un situācijām. Šajā aptaujā piedalījās 154 skolēni (vairākums – Rīgas Valsts. 2 ģimnāzija) vecumā no 12 – 20 gadiem, kā arī vecāki (gan pieredzējuši, gan nepieredzējuši). 38 no aptaujātajiem ir gājuši vēlēties, 113 no aptaujātajiem nav gājuši vēlēties, taču par to ir izglītojušies, atlikušiem trīm par vēlēšanām nav nekādu zināšanu.

Kāda ir tava pieredze ar vēlēšanām?

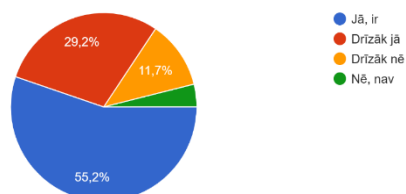
154 atbildes

Aptaujas rezultāti ziņo, ka 88.3% no atbildētājiem ir ieguvuši pietiekamas vai gandrīz pietiekamas zināšanas par vēlēšanu norisi, prasībām. 84.4% no atbildēm vēsta, ka šiem cilvēkiem ir bijusi kaut kāda veida pieredze par to izglītošanos arī skolā vai ģimenes vidē.

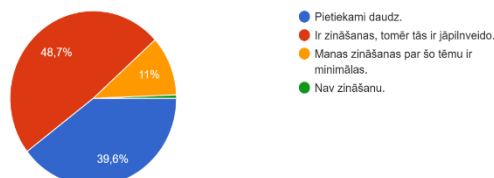
Vai Tev ir stāstīts/mācīts par vēlēšanām un to nozīmi? (Ģimenē, skolā vai citur)

154 atbildes

Cik Tu daudz izproti par vēlēšanām? (Kas tās ir, no kāda vecuma var balsot, kas nepieciešams balsošanai?)

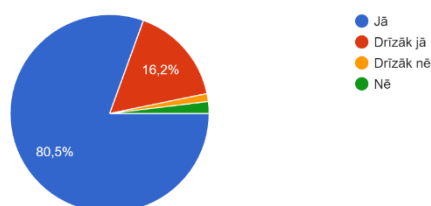
154 atbildes

No 154 atbildēm absolūts vairākums (96.7%) vēsta, ka uz vēlēšanām dosies un tajās piedalīsies un, ka 92.2% arī zina, kur savu vēlēšanu balsi iesniegt.

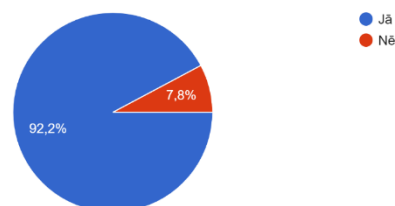
Vai Tu, sasniedzot 18 gadu vecumu, piedalīsies/piedalies vēlēšanās?

154 atbildes

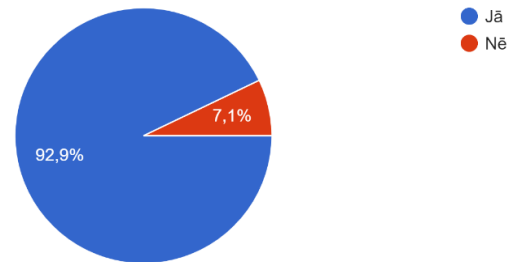
Vai Tu zini, kur var nodot savu vēlēšanu balsi?

154 atbildes

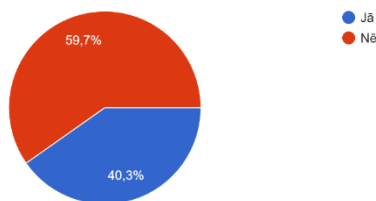
Vidēji 9 no 10 cilvēkiem aptaujā uzskata, ka jauniešiem ir svarīgi vēlēšanās piedalīties, pamatojot to ar demokrātijas celšanu, pilsoņu pienākumu pildīšanu, interešu un uzskatu aizstāvēšanu, valsts attīstības iesaisti un valsts piederību. 7,1% no aptaujā iztaujātajiem tomēr uzskata, ka jauniešu iesaiste vēlēšanās ir otršķirīga un pat nevajadzīga, to pamatojot ar jauniešu nepietiekamo izglītību, nenopietno attieksmi pret valsts pārvaldes norisēm, nozīmes un vērtību neapzināšanos un ar augsto risku tikt manipulētiem un ietekmētiem populisma rezultātā.

Vai, tavuprāt, jauniešiem ir svarīgi piedalīties vēlēšanās?
154 atbildes

Aptaujā tika arī apskatīts aktuālais jautājums par vēlētajā vecumu, proti, vai ir vajadzīgas robežlīnijas vēlētajā vecuma minimumam un maksimumam. Pētot atbildes par minimālo vecumu, šīs robežlīnijas ieteikumi tika izteikti variācijās no 15-25 gadiem. Apskatot vidēji vispopulārākās atbildes, 16-17 gadu robeža bija salīdzinoši izplatīta, to argumentējot ar jauniešu spēju jau tajā laikā analizēt politikā notiekošos procesus, izrādīt tajos interesi, kā arī vēlmi savas vecuma grupas intereses reprezentēt un aizstāvēt ar valdību saistītajās institūcijās un procesos. Jau esošo 18 gadu minimumu aizstāvēja 85 no atbildēm, to pamatojot ar zemāka vecuma nespēju vēl objektīvi vērtēt politikā esošos procesus, iegūtu vidējo izglītību un apziņu par dzīves vērtībām jeb personības briedumu, kā arī rodas interese par iesaisti valsts pārvaldē. Atlikušie 15% uzskata, ka minimālais vēlēšanu vecums būtu jāceļ, jo tad esot lielāka pieredze ar politiku saistītos procesos un situācijās, tiek izprasta individuālā loma valdības izveidē un ietekmē uz to, kā arī noslāņojās savas individuālās vērtības, jo pati dzīves pieredze ir bagātāka.

Vai cilvēkiem, sasniežot noteiktu vecumu, būtu jāierobežo iespēja piedalīties vēlēšanās?
154 atbildes

Pētot attieksmi par maksimālo vēlēšanu vecumu, atbildes bija pretēji divbalsīgas – 40.3% uzskatīja, ka limits ir jāievieš, taču 59.7% uzskatīja, ka

pēc tādās nav vajadzības. Vidēji šis maksimālais vecums variēja no 60 līdz 80 gadiem. ‘Par’ atbildes tika pamatotas ar jauniešu masu emigrāciju uz citām valstīm (pārsvarā tikai citu vecuma grupu interešu aizstāvēšanas dēļ), stagnāciju valstī, potenciāli neracionālu lēmumu pieņemšanu vecuma dēļ, milzīgā pensionāru demogrāfiskā pārsvara interešu aizstāvēšanu (un no tā izrietošo jauniešu interešu tikai sekundāru apskatu) u.tml. ‘Pret’ atbildes savu izvēli argumentē ar demokrātijas pamatprincipiem, vecuma diskrimināciju un vajadzību pārstāvēt visu vecuma grupu intereses valdībā.

Aptaujā tika iekļauts jautājums par ļoti aktuālo vēlēšanu aktivitāti Latvijā, kurā tika prasīts izpaust viedokļus un hipotēzes par to, kādēļ situācija ir tieši tāda. Sagrupējot jautājumus, redzams, ka šis iztaujāto cilvēku loks uz jautājumu ‘kādēļ Latvijā vēlēšanu aktivitāte ir salīdzinoši tik zema’ atbild sekojoši:

- Ir lielas sabiedrības grupas, kuras ir ignorantas pret vēlēšanām, savu labklājību nostāda augstāk par sabiedrības;
- Lielākās atrunas ir ‘nav normālu partiju’ vai ‘nav par ko vēlēties’, vēstot to, ka kādas no sabiedrības grupām nav apmierinātas ar piedāvāto politiku un partiju klāstu;
- PSRS ietekmes rezultātā noteiktas sabiedrības daļas dzīvo posttraumatisku dzīvi, kas atspoguļojas arī politiskajos pilsoņu pienākumos;
- Nepietiekami tiek uzsvērtas vēlēšanu nozīme, nepietiekamas zināšanas un centieni par to izglītot;
- Maldīgs uzskats, ka viena individuāla balss neko nemaina politiskajos procesos;
- Plaša mēroga neuzticība valdībai un tās pārstāvjiem, neticība politiku solītajam, kas rezultējas nevēlēšanās piedalīties politiskajos procesos
- Liela sabiedrības daļa neuztver Latviju kā nākotnes dzīvesvietu nepatriotisku motīvu iespaidos, uzskats, ka valsts nepārstāv attiecīgās sabiedrības grupu intereses.

Aptaujā esošie rezultāti kopumā uzrādīja, ka jaunieši ir zinoši un pazīstami ar politisko lietu apriti, kā arī ir spējīgi analizēt un izteikt spekulējumus un hipotēzes par risināmo problēmu.

RISINĀJUMI

Tomēr situācijai nepieciešami arī risinājumi, kas veicinātu cilvēku vēlēšanu aktivitātes pieaugumu, jo, kā konstatēts, godīgas vēlēšanas ir viena no galvenajām demokrātiskas sabiedrības pamatvērtībām. Analizējot gan pašu ievāktās jauniešu sniegtās atbildes, gan SKDS aptauju rezultātus, esam nonākuši pie dažādiem potenciāliem problēmas risinājumiem, ko iespējams varētu īstenot, lai raisītu vēlēšanu interesantu skaitu.

Balstoties uz iepriekšminēto aptauju un avotiem, šķietams, ka risinājums iedalāms 3 pamatpunktos - izglītība, jauniešu iesaiste, popularizēšana. Šie trīs punkti ir autoru pašizstrādāti, ņemot vērā grupas veiktos pētījumus, aptaujas, kā arī iegūtās zināšanas ar jomu saistītos pasākumos un lekcijās un vēl.

1. Balstoties uz esošo informāciju, ir uzskatāms, ka nenoliedzami svarīga ir gan bērnu, gan arī pasniedzēju padziļinātāka izglītošana ar vēlēšanām saistītos procesos. Secināms ir tas, ka lielai daļai bērnu un jauniešu ir nepietiekamas zināšanas, kuras iegūtas ir skolas vidē tur esošo pasniedzēju atbildībā. Problēmas sakne ir meklējama tieši attiecīgajam jauniešu vecumam neatbilstošajā mācību programmā (apskatot tieši vēlēšanu tematiku, tai skaitā arī Rīgas domes vēlēšanu ietvaros), kā arī pašu skolotāju manāma neizpratne un neziņa par dažu jautājumu specifiku. Tam piedāvājams risinājums ir padziļinātāka līmeņa tālākizglītības kursi tieši pasniedzējiem par vēlēšanu tematiku, kur ne tikai tiks apgūta vēlēšanu virspusēja darbība un tajā ietvertie procesi, kā dažviet ir šobrīd, bet arī to konkrēta nozīme, situāciju un seku mijiedarbība, politoloģijas pamati un vēl. Pēc tam, skolotājiem izprotot arī dažādu ar vēlēšanām saistītu jomu specifiku, viņu tālāk nodotās zināšanas skolas telpās daudz elementārāk un izprotamāk pārlicinās tur esošos skolēnus, kas manāmi mazinās procentuālo demogrāfisko skaitu ar cilvēkiem, kuri nepilda savu pilsoņu pienākumus, proti, neiesaistās vēlēšanu procesos ar pamatojumu, ka nesaprot, kā šie procesi norisinās un kāda ir to nozīme (jo vienas no visizplatītākajām atbildēm šajā jautājumā ir neziņa par procesu norisi un par savas individuālās balsis nozīmi kopejā demokrātiskas politikas instrumenta darbībā).

Papildus tālākizglītības kursiem, ir nenoliedzami svarīgi arī papildus intensīvi skolas programmā un vidē bagātināt interešu izglītību un nodarbības, kuras būtu saistītas tieši ar vēlēšanu procesu un to nozīmes izpratni. Nevar noliegt, ka politiskas tematikas interešu izglītība skolu programmās jau nepastāv, taču statistiski interese tajās nav pietiekama (kas

var būt gan pamats tālākejošai politiskai neaktivitātei, gan arī rezultāts jau iepriekšminētā nepietiekamā izglītības līmeņa sekām). Ja pastiprināti tiks uzsvērtā šādu nodarbību nozīme un aktualitāte, tad jau agrā vecumā jaunieši būs bez skolas programmā esošajām stundām jau savādākā formātā izpratuši vēlēšanu darbību un procesus, imitējot dažādu vēlēšanu situācijas, pašus procesus, izglītojoties par aktuālām un mūsdienīgām situācijām un vēl.

2. Problēmas izpētē ir secināms, ka liela aktualitāte meklējama tieši uzskatā, ka viena indivīda balss kopējā procesā lielu atšķirību un ietekmi nerada, līdz ar to netiek izprasta individuālas balss neatņemamā nozīme vēlēšanu gaitā. Šis pamatojums bieži sastopams arī jauniešu vidū, līdz ar to tam efektīvs risinājums būtu pierādījums, kas pilnībā šo uzskatu noliegtu, proti, jauniešu politiskās kopienas. Protams, nevalstiskās organizācijas, kuras ir centrētas uz jauniešu publiku, jau pastāv, taču statistiski joprojām no šīs vecuma grupas tiek izpausta plaša neticība savas politiskās varas instrumentos jeb savas balss ietekmē. Šķietams, ka šī problēma pamatā izriet no valdības mazā daudzuma atsaucības attiecībā pret jauniešu uzskatiem, viedokļiem, ieteikumiem. Tas būtu risināms ar nevalstisku organizāciju intensīvāku izveidi, popularizēšanu, iesaisti tajā. To var panākt tikai, ja pierādās potenciālā ietekme politiskajos procesos, ko šāda kopiena var radīt. Šī problēma ir risināma arī no valdībā esošo pārstāvju puses, proti, visu vecuma un demogrāfisko grupu interešu uzklauššana (valstiskos nolūkos). Ja šī aktualitāte tiktu atrisināta un jauniešu viedokļi caur šīm nevalstiskajām organizācijām tiktu atzīti, tad procentuāli iesaiste politiskajos procesos no jauniešu puses augtu, tādējādi risinot kopējo zemās vēlēšanu aktivitātes problēmu.

3. Informācijas un popularizēšanas problēma sastopama ne vien jauniešu organizāciju jomā un izglītībā, bet arī vispārējās pozitīvus iespaidus raisošās reklāmu kampaņās. Pašlaik cilvēki ar politiskajiem kandidātiem visvairāk sastopas ar plakātiem uz ielām un politiķu sejām uz sabiedriskā transporta. Nereti šīs reklāmas rada pretējo iespaidu, galvenokārt cilvēkiem tās šķiet invazīvas un krieņi pārspīlētas. Reklāmu kampaņu mērķis ir palikt cilvēku prātos un atmiņās, mudinot tos balsot par attiecīgajiem kandidātiem, tomēr bieži cilvēkos tās drīzāk izraisa atturību. Šādi tiek konstatēta tagadējo reklāmu eksistences problēma- tās netiek pielietotas atbilstoši. Milzīgajiem plakātiem pilsētu ielās drīzāk būtu jāsniedz faktoloģisks materiāls par vēlēšanu nozīmi sabiedrības attīstībā un cilvēka dzīvē. Informatīvas reklāmas būtu vēlams pārraidīt arī televīzijā, tām būtu jābūt īsām un vienkāršām, vēlams animētām, jo praksē pierādīts, ka līdz

šim redzētie politiķi ekrānos nav devuši vēlamo vēlšanu aktivitātes pieaugumu. Visticamāk cilvēkiem trūkst emocionālas piesaistes attāļajām politiskajām figūrām, tādēļ to parādīšanās televīzijā nedod nepieciešamo efektu. Animētas, īsas un asprātīgas reklāmas cilvēkiem visticamāk patiktu krietni vairāk, it īpaši tās uzrunātu jauniešus, kas uzauguši ar digitālajām tehnoloģijām un ikdienā sastopas ar animētu saturu.

Kopumā galvenā konstatētā problēma ir informācijas trūkums sabiedrībā. Tā atspoguļojas gan cilvēkiem apgalvojot, ka tie nezina par ko balsot, gan maldīgajā uzskatā, ka vienas balss nozīme ir pārāk niecīga, lai tā tiktu ievērota. Izglītības trūkums attiecīgajā situācijā ir risināma problēma, taču, lai veicinātu tās risināšanu, tai nepieciešama ievērojama uzmanība un atsaucība gan no politiķu, gan pašas sabiedrības puses. Uzdevumu noteikšana ir daļa no situācijas risināšanas procesa, taču progress nav iespējams bez visu sabiedrības šķautņu entuziastiskas iesaistes un sadarbības.